

Narodni pokret 1903. u potkalničkom kraju

ĐURO ŠKVORC
Varaždinska ulica 34A
HR – 48 260 Križevci
djuro.skvorc@gmail.com

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno/Received: 08.12.2013.
Prihvaćeno/Accepted: 08.02.2014.

Autor na temelju dostupnih izvora, literature i župnih spomenica iz Svetog Petra Orehovca i Gornje Rijeka obrađuje Narodni pokret u potkalničkom kraju 1903. godine. Težište rada stavljeno je na seljački bunt krajem travnja i početkom svibnja na prostoru tri općine: Vojakovac i Sveti Petar Orehovec u Kotaru Križevci i Gornja Rijeka u Kotaru Novi Marof. Za smirivanje bunta vlast je upotrijebila oružništvo i vojsku. Protiv sudionika u bunama održana su suđenja u Bjelovaru i Varaždinu, a pobunjeni stanovnici bili su suđeni na kazne od nekoliko mjeseci do tri godine.

Ključne riječi: Kotar Križevci, seljaštvo, mađarizacija, Glogovnica, Sveti Petar Orehovec, Gornja Rijeka, buna

1. Uvod

Svakako u novijoj hrvatskoj povijesti ostat će zapisana godina 1903., kao godina kada je čitavu Hrvatsku zapljusnuo val nemira, demonstracija, održavanja protestnih narodnih skupština uperenih protiv Khuenova¹ režima. U Hrvatskoj historiografiji ovo razdoblje naziva se Narodni pokret 1903.

Događajima je prethodilo teško političko stanje u Monarhiji. Ustavni život bio je otežan i nije se mogao više održati na temelju Austro-ugarske nagodbe iz 1867. godine. Zemlju je ugrožavao češko-njemački sukob i djelovanje mađarske opozicije. Najjača kriza izbija kada Mađari traže stvaranje samostalne mađarske vojske. Time je napadnut sam temelj dualizma. Kriza je završila 1906. godine *sporazumom između vladara i mađarske opozicije koja je tada došla na vlast.*²

Ovakva situacija sukoba Beča i Budimpešte natjerala je hrvatske i srpske političare unutar Monarhije da prestanu sa sukobljavanjem i porade na približavanju i uklanjanju tadašnjih suprotnosti.

Hrvatska je u dualističkoj Monarhiji imala kolonijalni položaj. Kada tražimo uzroke koji su doveli do narodnog pokreta, osim kolonijalnog statusa, moramo spomenuti siromaštvo širokih slojeva pučanstva, mađarizaciju Hrvatske i financijski slom.

Povod pokretu predstavljalo je odbijanje mađarskog kraljevinskog odbora da potpiše financijsku nagodbu. *Punih šest godina autonomni budžet nije se gotovo uopće povećavao, pa se autonomna uprava nalazila pred bankrotom.*³ Odbijanje nagodbe uzrokovalo je proteste sveučilištaraca, opozicijskih stranaka i širokih slojeva pučanstva.

Sam pokret možemo podijeliti u dvije faze: skupštinsku i revolucionarnu fazu. Skupštinska faza započela je 2. ožujka 1903. kada su sveučilištarci zagrebačkog sveučilišta donijeli rezoluciju kojom zahtijevaju potpunu financijsku samostalnost Hrvatske. Slijedilo je sazivanje skupština u cijeloj Hrvatskoj. Revolucionarna faza (demonstracije, skidanje mađarskih zastava i natpisa, navale na željezničke postaje i pruge, trganje telefonskih žica, napadi na mađarske posjede i dr.) započela je kada Khuenova vlada silom zabranjuje održavanje skupština.⁴

2. Narodni pokret u križevačkom kraju

Događaji u potkalničkom kraju, u travnju i svibnju 1903. godine, imali su značajni udio u narodnom pokretu.⁵ Potvrđuje to pobuna u selu Glogovnici o kojoj je Hedervary, kada je izbila pobuna (29. 4. - 1. 5. 1903.),

1 Ban grof Károly Khuen-Héderváry de Hédervár (23. svibnja 1849. - 16. veljače 1918.) mađarski je političar koji je bio hrvatski ban (1883.-1903.) i dvaput ugarski premijer prije Prvog svjetskog rata.

2 Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973., str. 326.

3 Janko Šidak, Mirjana Gross, Igor Karaman, Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860. - 1914.*, Zagreb, 1968., str. 212.

4 Marijan Katušić, Narodni pokret 1903. godine u Zaprešiću (uz 90. obljetnicu), *Muzejski vjesnik, Glasilo Muzeja sjeverozapadne Hrvatske* 16, Bjelovar, 1993., str. 81-82.

5 Potkalnički kraj obuhvaća područje dijelova Kotara Križevci i Kotara Novi Marof.

već 4. svibnja 1903. posebnim brzojavom izvijestio dvorski kabinet u Beču,⁶ i predsjednika mađarske vlade Szella u Budimpešti.⁷

Već prije toga u Križevcima⁸ su izbile demonstracije 24. travnja 1903.⁹ Demonstracijama u Križevcima prethodilo je djelovanje dvoje studenata prava iz Zagreba (sudionika zagrebačkih događanja - skupština u prvoj polovini ožujka 1903., jedan zaposlen u opozicijskom časopisu *Obzor*) koji su u Kotaru Križevci noću obilazili sela i pozivali narod da potpišu izjavu o financijskoj samostalnosti.¹⁰ Uhićeni su 23. travnja u selu Cugovcu, uzete su im izjave, a nakon tri dana provedena u zatvoru, 26. travnja su uz pratnju otpravljeni u mjesta rođenja te su dobili zabranu ulaska u Kotar Križevci sljedećih deset godina.¹¹ U istom selu potkraj travnja uhićen je na istoj zadaći *slušatelj filozofije Grdinić iz Križevaca*.¹² Rezultat navedenog agitiranja je skupština koju su održali đaci i seljaci 28. travnja u selu Cugovcu. Zaključak o financijskoj samostalnosti sa skupštine je oduzet, a đaci koji su slične skupštine namjeravali proširiti prema selima Tučeniku i Poljani su uhićeni.¹³ Najvjerojatnije su đaci imali namjeru odvesti seljake u Križevce i povezati se s demonstrantima u Križevcima. U demonstracijama u Križevcima u 21 sat 25. travnja sudjelovali su đaci iz križevačkog zavoda,¹⁴ šegrti, kalfje i radnici.¹⁵ Demonstracije je razbila policija i žandari. Uhićena je 21 osoba.¹⁶ Uzrok demonstracija u Križevcima svakako je financijska samostalnost, ali i nezadovoljstvo demonstranata vladajućim sustavom, vladajućom strankom i grofom Khuevnom Hedervaryem.

6 Hrvatski državni arhiv, Predsjedništvo zemaljske vlade (dalje HDA, PrZV), br. 2231 (prilog), 6 – 14/1063.

7 HDA, PrZV, br. 2232, 6 – 14/1063.

8 Grad Križevci brojao je 1900. godine 468 kuća i imao je 3581 stanovnika. Prevladavalo je muško stanovništvo 1901, spram 1680 žena. Po vjeroispovijesti bilo je 3171 rimokatolika (Hrvati), 104 su bila grkoistočna (pravoslavni Srbi), 230 *izraelćana* (Židova), 69 grkokatolika i 7 evangelika. Nepismenih u gradu je bilo 667, od toga 298 muškaraca i 369 žena. *Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1914., str. 260- 261.

9 HDA, PrZV, kutija 1, br 2035 - 1903. 6-14/1063; Vaso Bogdanov, *Hrvatski narodni pokret 1903/4*, JAZU, Zagreb, 1961., str. 19.

10 HDA, PRZV, br. 1998, 6-14/1063.

11 HDA, PRZV, br. 2079, 6-14/1063. (priključeno broju 2083).

12 HDA, PRZV, br. 2081, 6-14/1063. (priključeno broju 2083).

13 HDA, PRZV, br. 2159, 6-14/1063.

14 Isto.

15 HDA, PRZV, br 2035, 6- 14/1063.

16 Isto.

2.1. Glogovnička buna (29. travnja – 1. svibnja 1903.)

Iako je protumađarski bunt u Glogovnici dobro opisan u hrvatskoj historiografiji,¹⁷ nisu nam manje zanimljiva ni ostala buntovna događanja koja su se odvijala u selima Kalničkog Prigorja. Ipak, nije naodmet prisjetiti se i događanja u glogovničkom kraju. Seljački bunt u glogovničkom kraju 29. i 30. travnja te 1. svibnja 1903. godine poznat je pod nazivom *Glogovnička buna*.

Samo selo Glogovnica smjestilo se 10 kilometara sjeverno od Križevaca. Bilo je u sastavu upravne općine Vojakovac,¹⁸ koja je bila u sastavu upravnog kotara Križevci,¹⁹ a koji je pak pripadao u Županiju Bjelovar-Križevci.²⁰ Selo je 1900. godine imalo 89 kuća i brojala je 452 stanovnika, jednako je bilo žena i muškaraca, po 226. Po vjeroispovijesti su bili rimokatolici, njih 445 (tada nije još rađen popis po nacionalnosti nego po vjeroispovijesti; rimokatolici su bili većinom Hrvati), tri su bila *grkoistočna* i četiri *izraelćanina*. Petero stanovnika su bili Slovenci, četvero Židovi, troje Srbi i jedan Talijan, tako da je Hrvata bilo 439. Nepismenih je bilo 220 stanovnika, od toga 127 žena.²¹ Sigur-

17 Pisali su: Vaso Bogdanov, *Hrvatski narodni pokret 1903/4*; Franjo Horvatić, *O jednoj neobjavljenoj optužnici iz 1903. godine*, *Podravski zbornik*, 1984., br. 10, 238-245.

18 U upravnu općinu Vojakovac uključene su porezne općine s prebivalištim: Apatovac, Carevdar, Đurđić (Đurđić, Lemeš), Glogovnica, Kloštar, Majurec, Marinovac (Jarčani), Osiek, Potočec (Potočec Veliki, Potočec Mali, Ivanac), Raščani, Sesvete (Sesvete Male, Sevete Velike), Sveta Helena (Sveta Helena, Žibrinovec), Sveti Petar Čvrstec (Bušići, Crlenjaki, Vukoslav, Sveti Petar Čvrstec), Trema (Budilovo selo, Dvorište, Dvorovi, Gornje Selo, Grubiševo Selo, Medačevo Selo, Osuđevo, Prkos, Vražje Oko, Trema), Vojakovac (Bošnjani Novi, Bošnjani Stari, Carevdar Mali, Čabraji, Klisurići, Kostadinovići, Mičijevci, Pobrđani, Vojakovac, Vujići). *Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1914., str. 252-254.

19 Upravni kotar Križevci sastojao se od upravnih općina: Gradec, Raven, Sveti Ivan Žabno, Sveti Petar Orehovec, Vojakovac, Vrbovec. *Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, str. 222-261.

20 Bjelovarsko- križevačka županija ustrojena je Zakonom o ustroju županija 1886. godine. Tada je pored Bjelovarsko – križevačke županije formirano još sedam županija i to Ličko-karlovacka, Modruškorižečka, Požeška, Srijemska, Varaždinska, Virovitička i Zagrebačka. Županija Bjelovar –Križevci obuhvaćala je upravne kotare: Bjelovar, Čazma, Garešnica, Đurđevac, Grubišno polje, Koprivnica, Križevci, Kutina i gradove Bjelovar, Koprivnicu i Križevce. U županiji je 1900. godine živjelo 302209 stanovnika. Muških stanovnika bilo je 151936, a žena 150253. Po vjeroispovijesti izjasnilo se 252656 stanovnika rimokatolicima, grkoistočne ispovijesti njih 44872, izraelćanima 2271, evangelicima 2132, grkokatolicima 255 i 23 bilo je nepoznato. Nepismenih je bilo 120729 i to 50480 muškaraca i 70249 žena. *Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji*, str. 260- 261.

21 Isto, str. 252- 253.

no bi broj nepismenih stanovnika bio bi puno veći u Glogovnici da Hrvatsko-slavonska zemaljska vlada nije radila na suzbijanju opće raširene nepismenosti. U Glogovnici od 1873. djeluje državna Pučka škola.²² U vrijeme ovih glogovničkih događanja (buna) u školi je djelovao učitelj Ivan Gašparović. Iako neposredno nije sudjelovao u pobuni, ipak ga je, zbog predostrožnosti, vlast odlučila premjestiti. Članovi školskog odbora, kao i mnogi stanovnici Glogovnice (ukupno 148 potpisa), uputili su 23. kolovoza 1903. molbu banu Teodoru Pejačeviću, da njega i učitelja u Svetoj Heleni, Milutina Mayera, ne premješta, jer odgovaraju svojem zvanju, a opet lijepo se s narodom slažu.²³ Milutin Majer je bio premješten na godinu dana u Đurđic. Bila je to kazna što se družio sa glogovničkim svećenikom Franom Novakom. Svećenik Fran Novak imao je dosta velik utjecaj na stanovništvo Glogovnice. Većina stanovnika živjela je od poljoprivrede, to jest bavila se sadnjom žitarica, stočarstvom, vinogradarstvom i voćarstvom. Nije bilo dovoljno obradive zemlje za sve. Nekako u to vrijeme vlasti su im oduzele zajedničke seoske pašnjake u Glogovnici. Seljaci su tražili vraćanje oduzetih seoskih pašnjaka. Vraćanje pašnjaka za ispašu stoke (krava, svinja, konja) bilo im je posebno važno. Jedini način kako su mogli doći do novca bila je prodaja stoke u nerazvijenom robno-novčanom gospodarstvu koje je tada vladalo. Novac im je trebao za plaćanje poreza, ali i za kupovinu stvari koje nisu mogli proizvesti arhaičnom proizvodnjom na svojim malim posjedima. Trgovci stokom (nakupci) diktirali su cijene stoke. Cijene su bile uvijek na štetu seljaka. Obogativši se, otvarali su trgovine na selu. Seljaci su se kod njih zaduživali na veresiju. Tako su imali veliki utjecaj na seljake. Trgovci su imali pravo glasa²⁴ i veći-

22 Antun Cuvaj, *Građa za povijest školstva*, sv. VI., Zagreb, 1911., str. 13.; Ljelja Dobrić, *Iz prošlosti Glogovnice*, Križevci, 1999., str. 51.

23 Mira Kolar-Dimitrijević, Prilog biografiji Milutina Mayera, *Cris* 7/1, Križevci, 2005., str. 74.

24 Osim punoljetnosti i zavičajnosti, zanimanje je bilo treći važan uvjet za dobivanje prava glasa. Zakon od 1888. definira više kategorija s neposrednim pravom glasovanja: posebnici; umirovljenici; obrtnici i javni članovi obrtničke tvrtke; činovnici tečevnih društava; trgovci i javni članovi trgovačkih tvrtki; odgovorni urednici časopisa; poljodjelci ako plaćaju najmanje 30 K izravnoga poreza te činovnici iz prometnih ustanova, javni službenici, inteligencija (npr. odvjetnici, svećenici, profesori, ljekarnici, znanstvenici). Uglavnom, razlikujemo dvije kategorije izbornika. U prvoj su vjerodostojnici, zaposlenici u javnoj službi, umirovljenici te slobodna zvanja, odnosno *inteligencija*. Njihova zajednička točka jest vrsta zanimanja, odnosno poseban socijalni status. Druga pak kategorija odnosila se na ostala zanimanja, poput obrtnika, trgovaca, brodovlasnika, odgovornih urednika časopisa, činovnika tečevnih društva, potom javnih članova obrtničkih ili trgovačkih tvrtki i posebnika. Za razliku od prijašnje kategorije, njihovo zanimanje nije bilo dovoljno samo po sebi, jer je stjecanje glasačkoga prava ovi-

nom su glasali za Narodnu stranku (mađaronsku) kako bi se umilili vlasti. Zato je bijes seljaka u nemirima bio jako usmjeren i na te trgovce.

O demonstracijama građana u Zagrebu i Križevcima, razbijanju policijom i žandarima, uhićenjima demonstiranata, seljaci u potkalničkom kraju bili su obaviješteni, iako sami nisu sudjelovali u navedenom. Dolazili su u grad na tjedni sajam zbog prodaje robe (stoka, žitarice), kupovanja (odjeća, obuća, alat), liječnika, kotarskog suda, ali i putovanja željeznicom s križevačkog kolodvora i dr. Mnogi građani rodbinski su bili vezani uz potkalnička sela (potjecali su iz tih sela), te su se posjećivali.

Kako je tekla sama buna u Glogovnici, vidljivo je iz prijepisa optužnice koju je podiglo Kraljevsko državno odvjetništvo u Bjelovaru 10. kolovoza 1903. protiv seljaka i radnika iz Glogovnice, Apatovca, Osijeka, Vojakovca i drugih okolnih mjesta.

Dana 29. travnja, a i u noći s 29. na 30. travnja 1903., mnoštvo stanovnika Glogovnice i sela koja su spadala pod župu Glogovnicu, skupilo se pred župnim dvorom župnika Frana Novaka u Glogovnici, da ga obrane od uhićenja oružnika koji dolaze po nalogu kraljevske kotarske oblasti iz Križevaca. da ga odvedu u križevački kotarski zatvor. Uzbuđeni narod bio je naružan sjekirama, sjekiricama (baltama), vilama, kosirima i koljem. Nije bilo poznato tko je prvi među stanovnicima glogovničke župe proširio vijest (glasinu) o uhićenju župnika Novaka. Svjetini su se obratili pristigli predstavnici vlasti, kraljevski kotarski predstojnik Dragan vitez Trnski, kotarski pristav Franjo Knezoci i domaći općinski načelnik Petar Mainkas, obrazlažući kako je to velika laž, da će župnik biti uhićen. Nisu im povjerovali i zatvorili su ih pod stražom u župni dvor. Nisu ih htjeli pustiti ni na molbu pretpostavljenog poglavarstva. U župnom dvoru natjerali su kotarskog predstojnika Dragana vit. Trnskog, općinskog načelnika Petra Mainkasa i kotarskog pristava Franju Knezocija da potpišu pismena neovlaštenja obećanja i odredbe iz svoga kruga djelovanja. Trnski je potpisao i odredbe o svrgnuću nekih općinskih službenika. Bojeći se za život, pristao je na puštanje na slobodu pozatvaranih sudionika pokreta.

Kako bi uspostavila mir, vlast je upotrijebila silu. U Glogovnicu su u 3 sata u noći 30. travnja 1903., stigli

silo o njihovim prihodima, odnosno o visini utvrđenoga izravnog poreza. Već od staroga izbornog zakona iz 1867. porezni je census ostao u gradovima, pa tako i u Zagrebu, u iznosu od 15 forinti, odnosno 30 kruna. Vidi: Ines Sabotić, Stjepan Matković, Saborski izbori i zagrebačka izborna tijela na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, *Društvena istraživanja* 14/1-2(75-76), Zagreb, 2005., 171.

oružnici iz Križevaca i dvije satnije vojnika iz Bjelovara pod vodstvom kr. podžupana Ivana Sekulića, koji su preostali, tijekom noći, uzrujani i oboružani narod pred župnim dvorom rastjerali. Time je mir i poredak u Glogovnici ponovno trebao biti uspostavljen. Glogovničani se nisu pomirili s time te su 1. svibnja 1903. u velikoj gomili s mnoštvom naroda iz Apatovca, Osieka, Vojakovca i drugih okolnih mjesta, prema ranijem dogovoru, došli u Križevce pred tamošnju kraljevsku kotarsku oblast. Neki od njih ušli su u kotarsku zgradu te u uredske prostorije, tražeći kraljevskog kotarskog predstojnika Dragana viteza Trnskoga. Zahtijevali su da im preda obećani hrvatski barjak, koji je u Glogovnici pred župnim dvorom, pod pritiskom mase obećao. Uplašeni predstojnik Trnski, još pod dojmom od događanja u Glogovnici, pod pritiskom te uzrujane mase popustio je tome zahtjevu, premda nedobrovoljno, te im je predao jedan hrvatski barjak s kojim su se zatim uz oduševljenje i klicanje vratili u Glogovnicu. Ondje pred crkvom ih je, znajući za sve to i s njima u sporazumu, dočekao i bivši župnik Fran Novak, koji je zatim u crkvi to njihovo kažnjivo djelo govorom i odobrio. Sam barjak, kao tobožnju neku narodnu stečevinu, od njih je preuzeo i u crkvi pohranio.²⁵

Osim pobune u Glogovnici, narod se pobunio i u središtu upravne općine u Vojakovcu. I ovdje se proširila vijest (glasina) 30. travnja 1903., samo drukčijeg sadržaja, da će se na općinski ured izvjesiti ugarske državne zastave. Da to spriječi, narod se uz bubnjanje i uz glasnu viku sakupio pred općinskom zgradom oko 21 sat uvečer. Bilo ih je oko tristotinjak, a bili su naoružani sjekirama, sjekiricama, motikama i toljagama. Općinski redari, njih trojica, koji su bili u zgradi, zatvorili su ulazna vrata i bojeći se naroda, nisu se usudili izaći pred narod i smiriti ga. Uznemiren narod provalio je ulazna vrata, vjerujući da navedeni redari imaju nakanu da te ugarske zastave izvjesi na zgradu. Redari su se sakrili na tavan u zgradi. Narod ih je pronašao i uz popratne batine zatvorio u općinski zatvor. U zatvoru su ih pretražili do gola, da nisu pod odjećom sakrili zastave. U 7 sati 1. svibnja 1903., pušteni su iz zatvora, nakon što su narodu obećali da daju ostavke na redarsku službu. Nakon toga su redari, u pratnji općinskog blagajnika Gaje Grbe i naroda otišli u općinski ured gdje je sastavljen zapisnik da se odriču službe te da općini vraćaju svoje odore. U zapisnik,

koji je pisao Grba, stavljeno je na zahtjev naroda da sa općinskom službom prestaju *općinski bilježnik Dane Ilić, očevidničar Matija Zorčić, starešina Andrija Sužnjević i pisar Arnold Löwy*. Još tijekom noći narod je tražio općinskog bilježnika Ilića, da ga *namlati*, ali je on oko 23 sata pobjegao u Križevce. Tijekom noći čuo se i zahtjev da općinu treba ukinuti, kao i sve oblasne organe.²⁶ Ovi zahtjevi bili su posebno radikalni.

O gušenju bune 1. svibnja 1903. u Vojakovcu, izvijestio je žandarmerijski major Quinz sljedeće: *Oružnička momčad 1. o. mj. u 3h po podne po oblasti pozvana krenula je sa g. podžupanom Sekulićem i dvije satnije vojnika (dvije satnije vojnika koje su se vratile iz Glogovnice s podžupanom Sekulićem, op. a.) u Križevce u Vojakovac, gdje su oružnici odmah po prispeću preduzimali uhićenja onih općinara, koji su prošle noći općinske stražare i činovnike napadali pozatvorili, ... dosele su kako uvodno spomenuto 35 stranke pritvorene kod općine u Vojakovcu*.²⁷ Veliki župan Kukuljević 2. svibnja 1903. javlja brzojavom iz Bjelovara banu Hedervaryu u Zagreb da su svrgnuti općinski redari ponovno uspostavljeni i da je stanje u Vojakovcu ponovno mirno.²⁸

Nemiri su se nastavili ponovno u Vojakovcu 4. svibnja 1903. u 15 sati. Sada je razlog okupljanja naroda bilo puštanje zatvorenika. Vojakovčanima su se pridružili pred crkvom u Vojakovcu, stanovnici iz sela: Kloštar, Carevdar, Sesevete, Raščani, Sveti Petar Čvrstec, Trema, Đurđić, Lemeš i Majurec. Prema narodu krenulo je oružništvo, a iza njih satnija vojnika, dok je druga satnija osiguravala općinsku zgradu. Vidjevši oružanu silu da ide prema njima narod se razbjegao. Iste večeri u 21 sat uz prethodno bubnjanje po selu proglašen je prijekli sud.²⁹ Prijekli sud je bio uveden za Kotar Križevce i grad Križevce i bio je na snazi do 14. kolovoza 1903.³⁰

Dana 8. svibnja 1903. kotarski predstojnik Trnski izvješćuje o nastavku glogovničke bune: *...Dne 1. svibnja ... dođoše izaslanici buntovnika u Križevac po hrvatski barjak i to Đuro Vitanović i drugovi ... kojeg odnesoše u Glogovnicu gdje je župnik Novak uz svirku orgulja posvećivao barjak kao trofej... Od onoga časa trajala je pobuna u župi Glogovnica te u cijeloj općivi Vojakovac i u daljnjoj okolici proti oblastima, njenim organima, te je dapače poput oluje segnula i u druge općine. Župnik Novak toga radi je uhićen po preslušavanju (zapisnik pod F) zajedno sa nekoliko žitelja i pre-*

25 Prijepis optužnice koju je podiglo Kraljevsko državno odvjetništvo u Bjelovaru 10. kolovoza 1903. protiv seljaka i radnika iz Glogovnice, Apatovca, Osijeka, Vojakovca i drugih okolnih mjesta objavio je Franjo Horvatić, O jednoj neobjavljenoj optužnici iz 1903. godine, *Podravski zbornik* 10, Koprivnica, 1984., str. 238-245., Kralj. Državno odvjetništvo u Bjelovaru, Obtužnica I.-542/29 -1903..

26 HDA, PRZV, br. 2471, 6 - 14/1063.

27 HDA, PRZV, br. 2383, 6 - 14/1063.

28 HDA, PRZV, Brzojavka, 2/5. 1903. u 11,20 minuta.

29 HDA, PRZV, br. 2314, 6 - 14/1063. (Priloženo broju 2318).

30 HDA, PRZV, br. 4857, 6 -14/1063.; Obzor, Zagreb, 16.VIII. 1903., 8.

dan u uze sudbenoga stola u Bjelovaru, dočim se Đuro Vitanović, ... sutra otpremaju kr. sudbenom stolu.³¹

Slijedila su uhićenja pobunjenika. Već 9. svibnja 1903. upravitelj državnog odvjetništva u Bjelovaru javlja u Zagreb da je 8. svibnja sudac istražitelj dr. Ljudevit pl. Köröskény iz Križevaca dao dopremiti u bjelovarski zatvor oko 100 osumnjičenika, te da je uhićen križevački kotarski predstojnik Trnski i da se protiv njega vodi postupak.³²

Protiv zatvorenih seljaka (115) u Bjelovaru, iz Glogovnice i okolnih sela (Osijeka, Marinovca, Ivanca, Svete Helene, Apatovca, Žibrinovca, Vojakovca i Čabraja) bjelovarsko državno odvjetništvo podiglo je optužnicu³³ i vođen je sudski postupak pred bjelovarskim sudbenim stolom od 10. kolovoza do 6. listopada 1903. Druga optužnica bila je protiv glogovničkog župnika Frana Novaka.³⁴

Na sudu u Bjelovaru proglašeno je krivima (zbog zločina ustanka) 53 seljaka (kazne od 6 mjeseci do 1 mjesec), 61 seljak je oslobođen, a župnik Fran Novak osuđen je na 14 dana zatvora (zbog postupka hvaljenja i opravdanja kažnjivih djela).³⁵

2.2. Buna na području općine Sv. Petar Orehovec (3. – 4. svibnja 1903.)

Općina Sveti Petar Orehovec³⁶ smjestila se sjeverozapadno od grada Križevaca koji je ujedno bio kotarsko središte u Bjelovarsko-križevačkoj županiji. Sveti Petar Orehovec bio je povezan s kotarom Novi Marof u Varaždinskoj županiji preko mjesta Gornje Rieke i Sudovca. U Svetom Petru Orehovcu bilo je lokalno križište puteva, pa je tu započinjao put koji je vodio prema

jugu, to jest prema župi Miholec, a ako se je krenulo prema sjeveru put je vodio preko sela Šopron u selo Kalnik, središte župe Svetog Brcka. Između Glogovnice i Svetog Petra bilo je selo Sveta Helena, koja je bila u sastavu glogovničke župe. Selo Sveti Petar Orehovec imalo je 371 stanovnika (po vjeroispovijesti jedan grkoistočni, a ostali katolici) i 69 kuća. Po nacionalnom sastavu bilo je devet Slovenaca, dva Mađara i jedan Srbin, a ostalo su bili Hrvati. Pismenih je bilo 317.³⁷ Visok postotak pismenih bio je zato što je u Svetom Petru Orehovcu djelovala škola već od 1861. godine.³⁸ Većina stanovnika u općini bavila se poljoprivredom.

Dosta je bilo rodbinskih veza između stanovnika župe Glogovnica sa stanovnicima župa u Svetom Petru Orehovcu i Kalniku.³⁹ Kako se u to vrijeme rodbina češće posjećivala, vijest o bunama brzo se širila, tako da su stanovnici svetopeteranske općine vrlo brzo imali informacije o događanjima u susjednim župama u Glogovnici i Križevcima.

Već početkom mjeseca svibnja 1903. područje općine Sveti Petar Orehovec zahvatila je buna. U buni su sudjelovali seljaci, a priključio im se svetopeteranski kovač Košutić. Raširila se po svim župama koje su se nalazile u općini.⁴⁰ Pobuna je izbila u nedjelju 3. svibnja u župama u Svetom Petru Orehovcu i Kalniku, a u ponedjeljak 4. svibnja u Miholcu.⁴¹ Osim u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, gdje su pohranjeni spisi državnih vlasti vezanih uz bunu u općini Sveti Petar Orehovec, za rekonstrukciju bune imamo i lokalne sekundarne izvore, opise buna koje su zapisali župnici u spomenicama župa, neki opširnije, a neki kao zabilješku.⁴²

Kako se odvijala buna? Započela je prije podne 3. svibnja iznošenjem *sadrenog poprsja* Khuena Hedervaryja iz općinskog ureda u Svetom Petru Orehovcu i razbijanjem na cesti.⁴³ U podne proširila se vijest (glasina) u selima Dedini, Kamešnici, Potoku, Bočkovcu i Gušćerovcu da iz Križevaca dolaze oružnici sa ciljem uhićenja župnika Ante Večerića u Svetom Petru Orehovcu. Širitelji glasine pozivali su ujedno žitelje tih sela da idu u Sveti Petar Orehovec braniti župnika. Uzbudeni žitelji tih sela, popodne istoga dana, naoružavši se

31 HDA, PRZV, Prilog broju 2654, 6 -14/1063.

32 HDA, PRZV, isto.

33 HDA, fond 397, kutija 43, Kraljevsko državno odvjetništvo u Bjelovaru, Optužnica, I/557/12 -113.

34 HDA, fond 397, kutija 43, isto.

35 HDA, fond 542, kutija 32, Kraljevsko državno odvjetništvo, Bjelovar, Izvještaj o kazenoj parnici proti Milanu Šajatoviću i drugovima te župniku Franu Novaku zbog zločina kod bune i javnog nasilja, od 12. 10. 1903.; *Obzor*, Zagreb, 7. X. 1903., 12.

36 Upravna općina Sveti Petar Orehovec sastojala se od poreznih općina sa prebivalištima: Bočkovec (Bočkovec, Brdo, Piškovec), Borje (Borje, Obrež, Popovec), Finčevac (Finčevac, Mrazovec, Vukovec), Fodrovec (Brezje, Fodrovec Dolnji, Fodrovec Gornji, Kusijevec, Mokrice), Gušćerovec (Gušćerovec, Šalamunovec), Kalnik (Kalnik, Šopron), Kamešnica (Dedina, Kamešnica, Vratno (vapnara)), Meda (Orehovec, Meda), Miholjec (Brežani, Gorica, Mholjec), Mikovec (Hrgovec, Mikovec, Seljanec, Zamladinec), Podvinje (Podvinje, Selnica), Potok, Sveti Petar Orehovec (Bogačevo, Crnčevac, Sveti Petar Orehovec, Vinarec), Vojnovec (Hižanovec, Vojnovec), Zaistovec (Peršinovac, Zaistovec). Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, str. 251-252.

37 Isto, str. 252-254.

38 OŠ Sveti Petar Orehovec, Spomenica osnovne škole svetopeteranske, str. 3.

39 Osim što su djevojke odlazile iz kuće, udavale se na području svoje župe i području drugih župa, isto, iz velikih obitelji odlazili su i mladići za zetove, te živjeli u kućama svojih žena, najčešće kćeri jedinica, s njezinim roditeljima.

40 U općini Sv. Petar Orehovec nalazile su se župe u Svetom Petru Orehovcu, Kalniku, Gornjoj Rijeci i Miholcu.

41 HDA, PrZV, Prilog broju 2314- 1903. 6-14/1063.

42 Rkt. župa sv. Petra apostola, župni ured, Spomenica; Župni ured u Gornjoj Rieki, Župna spomenica gornjoriječke župe.

43 KDO, Bjelovar, Optužnica, 15.

raznovrsnim oružjem, uputili su se pred župni dvor u Svetom Petru s nakanom da obrane župnika. Narodu se tada obratio župnik Večerić i objasnio da nije istina da ga oružnici hoće uhititi. Uzbudjen narod nije mu povjerovao i od župnog dvora krenuo je pred zgradu općine koja je bila preko puta, zahtijevajući narodna prava, zamjenu nekih činovnika, mađarsku zastavu. U općini su zatekli općinskog blagajnika Matu Heraka, koji je tada morao prisegnuti i pismeno se očitovati da je Hrvat te da neće glasati za mađarone. Kako se među pukom proširila vijest da se u dvorcu kod vlastelina Šandora pl. Fodroczyja u Bogačevu krije omrznuti ban Dragutin Khuen Hedervary, narod se uputio na dvorac. U dvorcu su pronašli samo vlasnika Fodroczyja. Bacali su kamenje na dvorac i pritom razbili 85 prozora, nekoliko vrata i drugu imovinu. Ne našavši bana, vratili su se nakon toga u Sveti Petar Orehovec. Povelili su sa sobom vlasnika dvorca Fodroczyja. On je nosio usput, na traženje naroda, dvije hrvatske zastave i morao ih dizati po zahtjevu naroda u zrak, uz usklik: *Živila Hrvatska*. U Svetom Petru Orehovcu prisegao je pred narodom da ne skriva bana i da će ubuduće biti Hrvat, a ne mađaron. Potpisao je i izjavu, da se odriče nadoknade za počinjenu materijalnu štetu. Isto popodne u Svetom Petru Orehovcu dobio je batine od naroda mađaron Valenta Trauna, razbijeni su prozori i crijep na kući Petra Tremskoga, razbacan kukuruz iz kukurušnjaka kod navedenoga, zakupniku u istoj kući, trgovcu Svetozaru Lončariću razbili su prozore i robu na policama.⁴⁴

U župi Kalnik narod je tražio kod kuće u selu Šopron, općinskoga načelnika Josipa Radičeka. On se sklonio pred narodom u župni dvor u Kalniku. Ne našavši ga, narod je krenuo u Kalnik, prema župnom dvoru. Ušavši u prostorije župnog dvora, potražili su župnika Luku Turčića i načelnika Josipa Radičeka. S obojicom su se uputili u Sveti Petar Orehovec. Župniku su dozvolili poći kolima u Sveti Petar Orehovec, a načelnika su natjerali ići pješice. U župnom dvoru, kod župnika Večerića, zatražili su od njih, da se izjasne, da su Hrvati i da na tu izjavu dadu prisegu. Oni su to učinili, bojeći se za svoje živote. Načelnik je potpisao i da se odriče načelničke službe.

Narod je nakon toga iznio razne zahtjeve, molbe i tužbe koje je načelnik upisao u zapisnik. Zapisnik je preuzeo Josip Bencek iz Seljanca, obećavši da će zapisnik osobno poslati banu.

Dan je završio tako da se narod u pola jedan po ponoći, uputio kućama. Načelnik i kalnički župnik ostali su te noći na župnom dvoru u Svetom Petru.

Ujutro 4. svibnja 1903. vratio se župnik bez problema na Kalnik, a načelnik koji je ostao u Svetom Pe-

tru, vidjevši da se narod ponovno okuplja, sklonio se u svetopetersku školu, koja je bila u dvorištu s druge strane od župnog dvora, iza crkve sv. Petra apostola.

Prva skupina ljudi u Sveti Petar je došla oko 6.30 sati, te je tražila neke pristaše narodne stranke da prisegnu da su Hrvati. Neki pristaše narodne stranke su to na vrijeme doznali. Kako ne bi bili na silu privedeni i usput tučeni od naroda, došli su sami. Bili su to: mjesni sudac Andro Mrazović iz Orehovca, Luka Matus i Andro Šantatić iz Vinarca, Luka Crnčić iz Hrgovca i Luka Gjigaš iz Kalnika. Na silu je narod doveo oko 9 sati pristaše narodne stranke Imbru i Josipa Sokača iz Vojnovca te Valeka Višaka iz Hižanovca. I oni su poput ostalih prisegnuli.

Nakon toga narod se ponovno, kao i prethodnog dana, uputio do kuće Petra Tremskoga u Svetom Petru Orehovcu, koji je pred narodom ponovno pobjegao župniku Matijašiću u župni dvor. Usput je dobio batine. Narod se za njime ponovno vratio pred župni dvor i zatražio od Petra Tremskoga da izađe iz prostorija župnog dvora na dvorište te da prisegne da je Hrvat i da neće biti mađaron, što je on i učinio.

Oko 10 sati narod se iz Svetog Petra Orehovca uputio u Miholec (tada se nazivao Miholjec). S njima su morali ići svi prije prisegnuti, kao i Petar Tremski.

U 12 sati netko od ostalih u Svetom Petru, koji nije otišao u Miholec, zapalio je kuću Petra Tremskoga, ali je vatra vrlo brzo bila ugašena od okolnoga naroda.

Došavši u Miholec narod se uputio pred župni dvor. Natjerao je miholečkog župnika Rožića da se s njima uputi u Sveti Petar Orehovec. Povelili su trgovca Johana Sodića i posjednika Petrovića. Prije povratka opljačkali su trgovinu Johana Sodića i Neti Klaus u Miholcu. Narod se u povratku iz Miholca vraćao u tri skupine. Prva manja skupina dovela je u 15 sati župnika Rožića u župni dvor u Svetom Petru Orehovcu, gdje je on, bojeći se za život, prisegnuo da je Hrvat. Druga najveća skupina na povratku iz Miholca, prilikom ulaska u Sveti Petar, nahrupila je u *birtiju* i trgovinu Dragutina Fröhlicha koji im je pod pritiskom i prijeljnom morao davati cigarete, duhan, kruh i vino. Posljednja skupina pod vodstvom seljaka Pavla Kešera iz Potoka došla je u župni dvor, a kako se Kešeru pilo vino, morao mu je župnik Matijašić izaći u susret i donijeti bocu vina. I drugi su bili žedni, i vjerojatno bi provalili u podrum (pivnicu), ali su primijetili vojsku koja je dolazila iz Križevaca, te su žurno napustili župni dvor i priključili se drugoj skupini kod *birtije* i trgovine Dragutina Fröhlicha.

Za gušenje bune uputila je kotarska vlast 4. svibnja u 13 sati u Sveti Petar Orehovec iz Križevaca jednu satniju vojnika na kolima i osam oružnika⁴⁵, a u pomoć

44 HDA, fond 397, kutija 43, Kraljevsko državno odvjetništvo u Bjelovaru, Obtužnica, I/557/12 -113.

45 HDA, PrZV, Broj 2383-1903. 6-14/1063. Izvješće o pobuni žiteljstva u kotaru Križevačkom.

su im došli konjanici ulaneri (40-tak sa satnikom) iz Varaždina. Bilo je tada 16.30 sati. Prve pozive narodu, okupljenom pred kućom trgovca Fröhlicha u Svetom Petru Orehovcu, s molbom da se razide, uputili su oružnici križevački, gornjoriječki i zapovjednik satnije iz Križevaca. Narod ih nije poslušao. Nije se razišao niti na poziv satnika ulanera iz Varaždina. On je zapovjedio konjanicima da krenu na narod. Krenuli su s konjima i sabljama rastjerali narod, koji se tada razbježio. Sama buna bila je time ugušena. Uhićeno je tada 50 buntovnika i odvedeno u općinski zatvor u Svetom Petru Orehovcu.⁴⁶

Općinski bilježnik, dajući izjavu o buni, dao je pretpostavku da bi narod vino iz bačvi pustio i najvjerojatnije Fröhlichovu kuću tada opljačkao, da vojska nije na vrijeme došla. Izjavio je, da su svi buntovnici jednoglasno i više puta zahtijevali, da on, općinski bilježnik, odmah preuzme upravu općine, da u općinskom uredu ostane pored njega još pisar, stražar i podvornik, a da svi ostali koji su do sada radili, nisu u općini potrebni.

Pobunjeni narod, koji nije osobno u dopodnevnim satima 4. svibnja sudjelovao pobuni u Svetom Petru Orehovcu, napravio je znatnu materijalnu štetu na kućama pristaša narodne stranke, Miška Jembreka u Kamešnici, Valeka Goluba u Kalniku, Andrije Radičeka u Šopronu, Valeka Viška u Hižanovcu.

Prema izvještavanju starješina Imbre Sokača i Luke Nemčića iz Finčevca od 4. svibnja 1903. u Sv. Petru Orehovcu, narod im je oduzeo i odnio stvari u vrijednosti oko 500 kruna, a kolovođe naroda bili su Jozo Lučki i Valek Matus iz Vinarca, Ivan i Andro Ožegović te Štef Ožegović iz Vukovca. Vlast je krenula s brojnim uhićenjima.

Tako križevački kotarski akcelist Buretić 5. svibnja 1903. podnosi izvještaj da mu je prijavio Petrović (zemljoposjednik, op. a.) iz Miholca imena buntovnika⁴⁷ koje će ophodnje uhititi. Izvješćuje ujutro sljedećega dana, 6. svibnja 1903., kako oružnici uhićuju buntovnike u selima Šopronu, Kalniku, Mikovcu i Potoku, te da je navečer oko 10 sati vojnička ophodnja uhvatila desetericu u Miholcu. U izvješću navodi da je svuda mirno i nema nikakve ljudske buke, a da je na teritoriji općine u 8 sati proglašen prijeki sud, te traži upute kako postupiti ako se buna nastavi. Izvještava kako je obaviješten od strane oružništva iz Kalnika da su u okolnim selima nailazili na neke omanje grupe, koje su bez problema zadržali, te da su pojačane izvidničke oružničke

ophodnje. Navodi dalje da je red uspostavljen u toliko mjeri da se može provoditi zakon u čitavoj svetopeterskoj općini. Kako su u samom općinskom zatvoru u Svetom Petru Orehovcu bila zatvorena 72 pobunjenika i nije bilo više mjesta, izvješćuje da mora pričekati s daljnjim uhićenjima ostalih buntovnika, dok u Sveti Petar Orehovec ne dođe sudac istražitelj. Svi oštećeni ljudi pristaše su narodne stranke.⁴⁸

U drugom izvješću od 6. svibnja 1903., upućenom banu, Buretić brzojavkom javlja da na prostoru općine Sveti Petar Orehovec vlada mir. Istražni sudac provodi istragu. Uhićena su do tada 104 pobunjenika. Poslane ophodnje hvataju neuhićene, a dva teška ranjenika (od uboda ulanera, op.a.) moraju u bolnicu.⁴⁹

Nakon svih provedenih uhićenja⁵⁰ protiv sudionika bune pokrenut je istražni postupak i suđenje. Kraljevsko državno odvjetništvo u Bjelovaru podiglo je optužnicu⁵¹ 31. listopada 1903. protiv 263 sudionika. Kao što je vidljivo iz Tablice 1, optužnica je obuhvatila buntovnike iz sljedećih sela: Svetog Petra Orehovca 14, Črnčevca 9, Piškovca 1, Kalnika 22, Vukovca 5, Hižanovca 4, Dedine 25, Kamešnice 8, Šoprona 2, Potoka 9, Mikovca 12, Obreža 24, Borja 4, Donjeg Fodrovca 9, Fodrovca 1, Kusijevca 4, Brda 2, Seljanca 17, Gušćerovca 9, Bogačeva 5, Vinarca 12, Hrgovca 5, Miholca 11, Brezja 4, Selnice 4, Međe 4, Bočkovca 17 i Vojnovca 20. Među njima bilo je 6 žena. Nije moguće da je bilo samo šest žena jer podžupan u izvještaju u glogovničkoj buni navodi da se isticao *ženski dio demonstranata*.⁵² Čudno bi bilo da se i u susjednim župama, kalničkoj, svetopeterskoj i miholječkoj, nije uključio veći broj žena. Svi optuženi su bili katoličke vjeroispovijesti. Po zanimanju su bili poljodjelci, osim trojice (stolar, kovač, biroša - najamni radnik na selu). Prema bračnom statusu bilo je 228 oženjenih, 30 neoženjenih, četiri udovca i za jednoga optuženika nema podataka. Prema školskoj spremi 161 ih je bilo nepismenih i 101 pismenih te za jednoga nema podataka. Kažnjavanih ih je bilo prije bune 27, a nekažnjavanih 236. Prema starosnoj dobi, raspona od 13 do 20 godina starosti bilo ih je 18, od 21 do 30 godina 91, od 31 do 40 godina 70, od 41 do 50 godina 45, od 51 do 60 godina 29, od 61 do 70 godina 9 i starijih od 70 godina 1. Najmlađi sudionik imao je 13 godina (Hrgovec), a najstariji 73 godine (Selanec).

48 HDA, PrZV, Prilog broju 2314-1903. 6-14/1063.

49 HDA, kutija 1, PrZV, Broj 2280-1903. 6-14/1063. Brzojav.

50 Najvjerojatnije su uhićene 263 osobe, jer je toliko bilo optuženih 31. listopada 1903. u Bjelovaru. HDA, fond 397, kutija 43, Kraljevsko državno odvjetništvo, broj 48.

51 HDA, fond 397, kutija 43, Kraljevsko državno odvjetništvo u Bjelovaru, Optužnica, I/557/12 -113.

52 HDA, PrZV, Prilog broju 2189 - 1903. 6 -14/1063.

46 Župni ured u Gornjoj Rieki, Župna spomenica gornjoriječke župe.

47 Mato Šamuga i Imbro Lovrenec iz Miholca, Benko Šantić, Mato Kušeci Josip Kušec iz Brezja, Ivan Srblinović, dva Štefa Srblinovića i brat Ignaca iz Selnice te Imbro Gjurin, Ivo Vrban, Štef Sušma (Stubičan), Josip Gajski iz Sv. Petra Orehovca.

Tablica 1: Raspodjela optuženih stanovnika općine Sveti Petar Orehovec s obzirom na mjesto stanovanja, pismenost, bračni status i starosnu dob
Table 1: Distribution of the accused residents of the Sveti Petar Orehovec municipality with regard to residence, literacy, marital status and age

MJESTO	PREMA ŠKOLSKOJ SPREMI			PREMA BRAČNOM STATUSU				PREMA SPOLU		PREMA STAROSNOJ DOBI							UKUPNO
	PISMENI	NEPISMENI	NEMA PODATKA	OŽENJENI	NEOŽENJENI	NEMA PODATKA	UDOVICA	MUŠKARAC	ŽENA	od 13 do 20 godina	od 21 do 30 godina	od 31 do 40 godina	od 41 do 50 godina	od 51 do 60 godina	od 61 do 70 godina	starijih od 70 godina	
Sveti Petar Orehovec	8	6	1	13	2	0	0	15	0	0	7	5	1	1	1	0	15
Črnčevac	7	2	0	9	0	0	0	7	2	0	4	3	1	0	1	0	9
Piškovac	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Kalnik	10	11	0	15	4	1	2	21	0	1	8	2	5	4	1	0	21
Vukovec	0	5	0	4	1	0	0	5	0	0	2	1	0	2	0	0	5
Hižanovec	2	2	0	4	0	0	0	4	0	0	2	1	1	0	0	0	4
Kamešnica	5	3	0	8	0	0	0	8	0	0	3	3	1	1	0	0	8
Šopron	2	0	0	1	1	0	0	2	0	0	2	0	0	0	0	0	2
Potok	4	5	0	6	3	0	0	9	0	0	5	3	1	0	0	0	9
Mikovec	5	7	0	10	11	1	0	11	1	1	7	0	3	1	0	0	12
Obrež	7	17	0	21	1	0	0	24	0	0	6	9	5	3	1	0	24
Borje	0	4	0	4	0	0	0	4	0	0	1	2	0	1	0	0	4
Donji Fodrovec	1	8	0	7	1	0	0	9	0	2	5	0	2	0	0	0	9
Fodrovec	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Kusijevec	2	2	0	2	2	0	0	4	0	2	0	2	0	0	0	0	4
Brdo	1	1	0	1	0	0	0	2	0	0	1	1	0	0	0	0	2
Seljanec	5	12	0	15	2	0	0	17	0	1	6	5	3	0	1	1	17
Gušćerovec	4	5	0	8	1	0	0	17	0	0	5	3	0	1	0	0	9
Bogačevo	1	4	0	3	2	0	0	5	0	2	1	1	0	1	0	0	5
Vinarec	4	8	0	11	1	0	0	12	0	3	2	3	2	2	0	0	12
Hrgovec	2	3	0	4	1	0	0	4	1	1	0	2	2	0	0	0	5
Miholec	4	7	0	10	1	0	0	10	1	1	1	5	3	1	0	0	11
Brezje	1	2	0	3	0	0	0	3	0	0	0	1	2	0	0	0	3
Selnica	1	3	0	4	0	0	0	4	0	0	0	2	2	0	0	0	4
Međa	2	2	0	3	1	0	0	4	0	0	2	2	0	0	0	0	5
Bočkovec	8	9	0	15	2	0	0	17	0	0	7	5	2	2	1	0	17
Vojnovac	2	18	0	17	2	0	1	19	1	2	4	5	3	5	1	0	20
Dedina	11	14	0	20	3	0	2	24	0	1	8	6	5	3	2	0	25
UKUPNO	99	162	1	220	42	2	5	263	6	17	89	74	44	28	9	1	263

Uzroci bune u Svetom Petru vidljivi su iz samog opisa bune. Seljaci su zahtijevali narodna prava koja su im bila uskraćena u vrijeme tadašnje vlasti. Bili su čvrsto protiv mađarske vlasti. Dokaz tome vidimo u razbijanju biste Khuena Hedervarya iz općinskog ureda u Svetom Petru Orehovcu, zatim u osobnom traženju bana Kuhena Hedervarya na vijest (glasinu) da se skriva kod svog prijatelja Šandora Fodroczyja na vlastelinstvu u Bogačevu, da se s njime obračunaju. Nadalje, evidentna je ljutnja i bijes naroda kada ga nisu pronašli u dvorcu, kao i sama provala u dvorac njegovo demoliranje. Dolazi do promjene općinske vlasti (uklanjanje načelnika Andrije Radičeka i protjerivanje svih općinskih činovnika osim Matiašeca) kao i do tjeranje na prisegu poznatih mađarona,⁵³ sa ciljem da više ne glasuju za narodnu (mađaronsku) stranku te da budu dobri Hrvati. Do skoro sličnih zaključaka došao je kraljevski kotarski predstojnik iz Križevaca Gjuro Horvat, koji je 5. lipnja održao sjednicu svetopeteranskog Općinskog odbora i sastanak sa žiteljstvom u Svetom Petru Orehovcu. U izvješću županu Bjelovarsko-križevačkom Kukuljeviću naveo je: ... *sam nedvojbeno ustanovio, da je pravi povod pobuni politika, a dakako i osobito nezadovoljstvo sa občinskom te kotarskom upravom. – Ljudi su mi kao nezadovoljstvo citirali financijski položaj Hrvatske spram Ugarske, samostalnost financijah, izborno pravo, zabranu bezplatnog pečenja rakije i tomu slična.*⁵⁴

2.3. Buna u Gornjoj Rieki (4. svibnja 1903.)

Upravna općina *Gornja Rieka*,⁵⁵ bila je u sastavu upravnog kotara Novi Marof⁵⁶ u Varaždinskoj župa-

niji.⁵⁷ Središte upravne općine bilo je u selu *Gornja Rieka*. Selo Gornja Rijeka smjestilo se zapadno od susjednog Kotara Križevci i od sela Sveti Petar Orehovec u upravnoj općini Sveti Petar Orehovec, gdje je izbila buna dan ranije, 3. svibnja 1903. godine. Sveti Petar Orehovec bio je udaljen 9 kilometara od Gornje Rijeke. Mjesta su bila povezana putem. Selo Gornja Rijeka sastojalo se od dva dijela, Đurinečkog Sela i Rijeke Gornje, gdje je bila smještena upravna općina, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije sa župnim dvorom i školom. Imalo je 81 stambenu zgradu 1900. godine i brojalo je 531 stanovnika. U selu je pored Hrvata rimokatolika, živjelo četiri Srba grkoistočne vjeroispovijesti,⁵⁸ devet Židova izraeličanske vjere,⁵⁹ šest Čeha katolika, četiri Hrvata grkokatolika, jedan Mađar katolik i sedam nepoznato. Nepismenih je bilo 102 muškarca i 147 žena.⁶⁰ Osnovna škola, koja ovdje djeluje od 1857. godine,⁶¹ svakako je utjecala na smanjenje broja nepismenog stanovništva u Gornjoj Rijeci.

I ovdje je stanovništvo bilo uznemireno događanjima u Križevcima, Glogovnici i Svetom Petru Orehovcu. Dan uoči bune, u nedjelju 3. svibnja, na šetnju u Sveti Petar Orehovec uputio se gornjoriečki općinski pisar Imbro Cerjan. U neobaveznom razgovoru sa žiteljima u Svetom Petru Orehovcu saznao je zanimljivu informaciju, vezanu uz općinu Gornju Rijeku. Među stanovnicima Svetog Petra Orehovca kolala je vijest da će pobunjenici proširiti bunu sljedećeg dana na Gornju Rijeku. S ovom informacijom pisar je upoznao kotarskog upravitelja Ivana Markovca. Upravitelj je organizirao obranu općine. Iz Kotara Novi Marof dovezao je u dopodnevnim satima 5. svibnja pet oružnika i u općini je naoružao općinske pisare i javnog financijaša. Općina je bila spremna za obranu.

53 Mađaronom je smatran svatko tko je bio na strani ili u službi protuhrvatske ugnjetačke vlasti, makar bio Hrvat po rođenju. Takvi ljudi za pobunjeni puk bili su nemoralni, nepošteni i nepravedni.

54 HDA, PrZV, kutija 3, Prilog broju 3301- 1903 6-14/1063.

55 Upravna općina Gornja Rieka sastojala se od poreznih općina sa prebivalištima: Bisag (Bisag grad, Bisag Veliki, Borenc, Tkalec), Čanjevo (Čanjevo, Presečno, Sudovec, Paka), Đurinovec (Vrh, Đurinovec), Lukačevac (Barlabaševac, Fajerovec, Lukačevac, Nemčevac), Pofuki (Fodrovec riečki, Kolarec Dolnji, Kolarec Gornji, Pofuki, Vukšinec), Radojišće (Radojišće, Zrinjščina), Rieka Gornja (Deklešanec, Kostanjevec, Rieka Dolnja, Rieka Gornja, Mostišće), Štrigovec (Bogačevo Riečko, Drobkovec, Štrigovec, Voljavec), Tomaševac (Keleminovec, Tomaševac), Vinično (Čret, Kračevac, Radešić, Vinično), Visoko. Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, str. 204-207.

56 Upravni kotar Novi Marof sastojao se od upravnih općina: Breznica, Novi Marof, Gornja Rieka, Varaždinske Toplice. U kotaru je živjelo 1900. godine 30081 stanovnik. Stanovali su u 4938 zgrada. Po nacionalnosti bili su: Slovenci 154, Nijemci 114, Mađari 89, Srbi 83, Talijani 54, Česi 48, Slovaci 14, nepoznato 9, a ostalo Hrvati. Po spolu u kotarskom stanovništvu bilo je 1900. više žena, njih 15134 spram 14947 muškaraca.

Obrnuto je bilo po pismenosti. Nepismenih žena bilo je 9262, a muškaraca 6432. Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, Kraljevski, str. 202-207.

57 Varaždinska županija sastojala se od sljedećih upravnih kotara: Ivanec, Klanjec, Krapina, Ludbrieg, Novi Marof, Pregrada, Varaždin, Zlatar. U županiji je 1900. godine živjelo 267929 stanovnika. Stanovali su u 45193 stambene zgrade. Prema spolu bilo je 134285 muškaraca i 133644 žena. Po nacionalnosti bili su: Srbi 2252, Slovenci 1902, Židovi 888, Nijemci 797, Mađari 630, Česi 238, Talijani 111, Slovaci 51, Rusini 2, nepoznati 176 i ostalo Hrvati. U vjeroispovijesti najveći dio bili su rimokatolici 264681, a ostalo su činili: 2252 *grkoistočnih*, 888 *izraelčana*, 8 grkokatolika, 97 protestanata i 3 nepoznato. Bilo je 1373 nepismenih žena i 1189 muškaraca. Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, str. 182-223.

58 Činovnici i oružnici koji su živjeli u Gornjoj Rieki, a bili su Srbi.

59 Židovi koji su došli u Gornju Rieku i otvorili trgovine.

60 Popis žiteljstva od 31. prosinca 1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, str. 204-205.

61 <https://www.google.hr/os-srerdody-gornjarijekaskole.hr/> (pristupljeno 1. 3. 2014.).

Uznemiren narod u selu Vojnovcu, u svetopeteranskoj općini, nakon što je napao i porazbijao kuću mađarona Viška u Vojnovcu, uputio se oko 10 sati preko sela Vukovca u selo Sveti Petar Orehovec. U Vukovcu se jedan dio naroda izdvojio od skupine koja je otišla u Sveti Petar Orehovec te se uputio u selo Dropkovec, gdje su dvojici pristaša narodne stranke razbili na kućama prozore i crijep na krovu. Iz Dropkovca krenuše pojačani priključenim novim pobunjenim narodom u Deklešanec, gdje se skupina povećala novim pridolicima. Bilo ih je oko 300. Oboružani kolcima krenuše prema Gornjoj Rijeci uz graju i viku. Imali su namjeru da se obračunaju u Gornjoj Rijeci s upraviteljem općine Matijom Tomcem, koji je prednjačio u tlačenju naroda i sa trgovcem Davidom Mozesom, Židovom, koji je bio vjeran stup državnog mađaronskog sustava u tom kraju. Sam Ivan Makovec s oružnicima uputio se prema pobunjenicima i na dva mjesta na putu od Deklešanca prema Gornjoj Rijeci pokušao zaustaviti pobunjeni narod. Nije uspio u pokušaju i s oružnicima povukao se u Gornju Rijeku. Narod došavši u središte sela pokušao je u da uđu u crkvu i sa zvonjavom uzbuđeni narod Gornje Rijeke i okolice. Oružnici su pokušali zaustaviti narod u tom naumu. Kako su usput i napunili džepove s kamenjem, počeli su da ga bacaju na oružnike. Kada je kamen pogodio oružničkoga stražmeštra Nikolu Milojevića u koljeno, jedan oružnik ispalio je hitac na narod. Slijedili su novi hitci. Ukupno ih je ispaljeno 6. Bilo je to u 13 sati. Jedan metak pogodio je u desni lakat Đuru Sokač-Majdaka iz Vojnovca. Nakon ispaljenih metaka i ranjavanja Sokača, narod se razbježao. Bio je još bodom oružnika lako ozlijeđen Vid Fištrović. Time je buna završila. Oko 14.30 u Gornju Rijeku stigao je iz Varaždina *brahium* pojačanog voda ulanera. Ovdje nije bilo više pobunjenika. Odmorivši se i zadržavši se jedan sat u Gornjoj Rijeci, uputiše se ulaneri u Sveti Petar Orehovec, gdje će istoga dana sudjelovati u gušenju bune.⁶²

Zadnji događaj zbio se u noći s 4. na 5. svibnja kada je zapaljen stog slame kod vlastelinstva Gornja Rijeka.⁶³

Slijedila su uhićenja i istražne radnje na području Gornje Rijeke. Uhićena je 31 osoba s tog područja. Da spriječe moguću ponovnu pobunu stanovništva na području Gornje Rijeke u samome mjestu ostao je vod ulanera iz Varaždina.⁶⁴ Suđenje za optužene Gornjoriječane održano je u središtu županije u Varaždinu. Suđenje u Varaždinu pratio je varaždinski suradnik opo-

zicijskog lista *Obzor* iz Zagreba. Izvijestio je da se 12. srpnja 1903. godine u Varaždinu održala glavna rasprava protiv 31 seljaka koji su optuženi za sudjelovanje u gornjoriječkoj buni. Optužene je branio odvjetnik dr. Pero Magdić.⁶⁵ Petorica su bila oslobođena zbog nedostatka dokaza, a ostali osuđeni od tri mjeseca do tri godine.⁶⁶ Istražni zatvor nije im se uračunao.

3. Umjesto zaključka

Broj okupljenih ljudi u Narodnom pokretu u većem dijelu Kotara Križevci, i upravnoj općini *Gornja Rieka* Kotara Novi Marof, jedinstveno sudjelovanje ljudi rimokatoličke i pravoslavne vjeroispovijesti (Glogovnička buna), zastupljenost prema svim uzrastima, uključivanje seljaštva u borbu, značilo je prekretnicu na političkoj sceni u križevačkom kotaru, ali i šire. Strah od nove pobune, nakon svibanjskog bunta, bio je izrazito jak kod tadašnje vlasti. Potvrđuje to izvješće varaždinskog župana Radoslava Rubyda od 17. srpnja 1903., upućenog banu dr. Teodoru Pejačeviću, o tome da je jedan vod ulana i dalje razmješten u Gornjoj Rijeci,⁶⁷ ali i izvješće bjelovarsko-križevačkog župana Kukuljevića od 3. srpnja da će od satnije smještene u Vojakovcu, pola satnije premjestiti u Apatovac, a od satnije u Svetom Petru Orehovcu, pola satnije poslati u Svetu Helenu.⁶⁸ Povlačenjem vojske, satnija iz križevačkog kotara, i to prve 31. kolovoza i druge 7. rujna 1903. u matičnu postrojbu u Bjelovaru,⁶⁹ vlasti je trebala dodatna sigurnost. Tako je na traženje bjelovarskog župana o uspostavi novih oružničkih postaja i povećanja broja oružnika u križevačkom kotaru,⁷⁰ ban odgovorio pozitivno⁷¹ i uspostavljene su nove oružničke ekspoziture u Svetom Petru Orehovcu i Vojakovcu 18. rujna 1903. godine. Ipak, nove bune nije bilo i vlast je procijenila da je ispostava u Svetom Petru Orehovcu nepotrebna i ukinula ju je 8. travnja 1904., iako je

65 *Obzor*, Zagreb, 19. VII. 1903., 11.

66 Osuđeni su: Gjuro Sokač – Majdak na 3 godine, Mato Švigel na 2 godine, Stjepan Ožegović, Mijo Puškar, Josip Belani i Gjuro Belani na jednu godinu, Imbro Čurdija na godinu i šest mjeseci, Vid Fištrović i Janko Matus na 10 mjeseci, Luka Sokač i Janko Gjurinić na 9 mjeseci, Stjepan Gjurinić na 7 mjeseci, Janko Prusak; Ivan Višak, Ivan Mlinarić, Gjuro Katalinić, Imbro Katanović na 6 mjeseci, Janko Horvat na 5 mjeseci, Andro Berend, Valent Šiković, Josip Fištrović i Štef Belani na 4 mjeseca, Josip Horvat, Vinko Fištrović i Lacko Sokač na tri mjeseca. *Obzor*, Zagreb, 19. VII. 1903., 11.

67 HDA, kutija 3, PrZV, Broj 4262 -1903. 6 -14/1063.

68 HDA, kutija 3, PrZV, Broj 3944 -1903. 6 -14/1063.

69 HDA, kutija 4, PrZV, Broj 5262 -1903. 6 -14/1063. Izvješćuje glede asistencija u križevačkom kotaru.

70 HDA, kutija 4, PrZV, Broj 5050 -1903. 6 -14/1063. Moli pojačanje odnosno ustrojavanje novih oružničkih postaja u križevačkom kotaru.

71 HDA, kutija 4, PrZV, Broj 6303 -1903. 6-14/1063. Odgovor.

62 HDA, PrZV, broj 2450, 6-14/1063.; Rkt. župa Gornja Rijeka Uznesenje BDM, župni ured, Spomenica gornjoriječke župe.

63 HDA, kutija 3, PrZV, Broj 3628-1903. 6-14/1063.

64 HDA, kutija 3, PrZV, Broj 4262-1903. 6-14/1063.

kr. stolnik i vlastelin iz Bogačeva Sandor pl. Fodröczy, bojeći se za svoje imanje i imetak, smatrao drukčije.⁷²

Brojka osuđenih bila je velika. Ukupno je osuđeno 348 sudionika. Na sudu u Bjelovaru provedena su suđenja protiv pobunjenog naroda iz upravne općine Glogovnice i upravne općine Sveti Petar Orehovec, a iz upravne općine Gornja Rieka u Varaždinu. Na suđenju stanovnicima iz upravne općine Glogovnica proglašeni su krivima 53 seljaka a glogovnički župnik Fran Novak osuđen je na 14 dana zatvora. Svetopeterančana bilo je osuđeno 263 i 31 Gornjoriječanin.

Potkalnički kraj je izrazito bio napučen stanovnicima početkom 20. stoljeća. Ovo povećanje posljedica je poboljšanja zdravstvenih usluga kojima se smrtnost smanjivala kroz manje umiranje novorođene djece i povećanje životne dobi. Većinu stanovništva činilo je seljaštvo. Zemlje za obradu nije bilo dovoljno.⁷³ U čitavom području nije bilo industrije, koja bi apsorbirala višak radne snage. Neki su potražili posao u Americi. Nesreća je bila utoliko veća jer su veći dio najplodnije obradive zemlje, najbolje za sijanje žitarica, zadržali veleposjednici Petrović iz Miholca, Fodröczy⁷⁴ iz Bogačeva, Frelich Dragutin iz Svetog Petra Orehovca,⁷⁵ i župnici⁷⁶ iz Miholca, Svetog Petra Orehovca i Kalnika. Brežuljkasti sjeverni dio potkalničkog Prigorja mogao se najbolje iskoristiti u voćarstvu i slabije u vinogradarstvu zbog nove bolesti peronosporne koja je uništila vinograde. Zato i nije čudno što su seljaci tražili u svojim zahtjevima besplatno pečenje rakije, u kojoj su u očaju tražili utjehu. Zbog njihove prezaduženosti, nemogućnosti plaćanja poreza, napadali su općine, razbijali i pljačkali trgovine.

Summary

The National Movement of 1903 in the Sub-Kalnik area

Keywords: Sub-Kalnik area, peasantry, magyarisation, Glogovnica, Sveti Petar Orehovec, Gornja Rijeka, rebellion

The author sheds light on the National Movement of 1903 in the Sub-Kalnik area based on available sources, literature and parish minutes from Sveti Petar Orehovec and Gornja Rijeka. The paper focuses on the peasant rebellion during the end of April and the beginning of May in three municipalities: Vojakovac, Sveti Petar Orehovec in the Križevci district and Gornja Rijeka in the Novi Marof district. The government used the gendarmerie and military forces to suppress the rebellion. Trials were organized in Bjelovar and Varaždin and the insurgent peasants were sentenced to jail time ranging from a couple of months up to three years.

72 HDA, kutija 5, PrZV, Broj 1698 -1904. 6-14/1063. Molba i pritužba Sandora pl. Fodröczyja iz Bogačeva radi povrata Oružničke postaje u Sv. Petru Orehovcu i to radi nesigurnosti na imetku i životu, i povrat obećane i iskazane štete u iznosu od 771 kruna 92 filira.

73 U prosjeku obitelji u potkalničkom kraju imale su oko 2 jutra zemlje, što nije bilo dovoljno za osnovnu prehranu cijele obitelji.

74 Vlastelin Šandor Fodröczy imao je 110 jutara obradive zemlje i velike površine pod šumom. u: Ivan Šopar, *Historijski elaborat područja Narodne milicije Orehovca*, Orehovec, 1956., 2.

75 Frelich Dragutin posjedovao je 70 jutara obradive zemlje (u: Šopar, isto.)

76 Miholečki župnik imao je 70 jutara, svetopeteranski 45 jutara i kalnički 108 jutara obradive zemlje (u: Šopar, isto.).